

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG

**Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborába
(1944–1953)**

**Beregszász–Ungvár
2017**

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

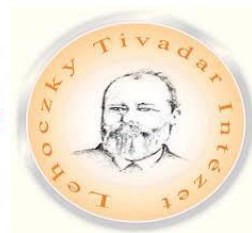
Beregszász–Ungvár
2017

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiba (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

„RIK-U” Kiadó
Beregszász–Ungvár
2017

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)
Т-12

A kötet a 2016. november 17–20-án Beregszászon megtartott a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által rendezett „HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)” c. nemzetközi konferencia anyagait tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében
az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával.

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

A kiadásért felel: *Orosz Ildikó*
Tördelés: *Molnár D. István*
Borító: *Molnár D. István*
Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

**A kiadvány megjelenését Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma
által kiírt Gulág Emlékév – 2016 pályázati program támogatta.**

ISBN 978-617-7404-36-0

© Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István, 2017
© A szerzők, 2017

„RIK-U” Kiadó, Ungvár
Nyomdai munkák: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4.
Felelős vezető: Lacz Csilla

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

Bocskor Andrea: Kisebbségvédelem az Európai Unióban, avagy az EU reakciói a kisebbségi jogsértésekre és a kommunizmus büntetteire	9
--	---

Seres Attila: A Kárpátaljai Református Egyház az 1956. évi forradalom idején. Iratok a szovjet állami Vallásügyi Tanács archívumából 1956–1957....	32
---	----

Csiszár Imre: A kényszermunkatáborok és a hadifogolytáborok világa a hajdúnánási túlélők elbeszéléseinek tükrében	79
--	----

Fodor Gusztáv: A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954)	97
---	----

Ötvös István: Vagontörténelem – gondolatkísérlet	118
---	-----

Janek István: Esterházy János felvidéki magyar politikus munkássága, elítélése és a szovjetunióbeli Gulágon eltöltött évei	126
---	-----

Ilyés Gábor: A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken felállított emlékjelek tükrében	150
---	-----

Köteles László: Málenkij robot a jelenlegi Szlovákia területén. A szlovákiai magyarság sorsa 1944–53	177
---	-----

Lukáč Gábor: Felső-Bodroghöz civil férfilakosságának legnagyobb áldozati vesztesége a 20. században.....	193
---	-----

Dupka György: A GUPVI–GULÁG táborokba elhurcolt magyar foglyok nyomában az oroszországi Baskíriában, Tatárföldön és a Kaukázus országaiban a levéltári iratok, visszaemlékezések és a helyszíni vizsgálatok tükrében	208
---	-----

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Konceptiós perek, politikai elítéltek, egyszerű emberek. Szovjet belbiztonsági tisztogatások Nagyberegen (1945–51).....	226
---	-----

Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai németiség szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944–1946)	245
---	-----

A KÖTET SZERZŐI	263
-----------------------	-----

A KONFERENCIA FOTÓANYAGAI.....	268
--------------------------------	-----

VAGONTÖRTÉNELEM-GONDOLATKÍSÉRLET

CARRIAGE-HISTORY

ÖTVÖS ISTVÁN

RESUME

The aim of the summarised essay is to try to interpret the main reason of the 20th century mass deportations. The 20th century European history was shaped significantly by the fact that people were collectively forced to leave their homes, were subjected to mass deportation and were deported to labour camps. To unravel the source of this phenomenon, it is necessary to look back on the French Revolution. This political event changed the political thinking. The people was expected to identify with the political ambitions. However, this policy was based on an uncertain legitimacy. Totalitarian regimes had even less legitimate basis, as a result, escalating terror was the only way to maintain their authority. The final conclusion of the article is that every regime rested on an uncertain basis resorts to violence.

I.

A rövid XX. századot követő két békés évtizedből visszatekintve, a szemlélő számára úgy tűnhet, e magunk mögött hagyott korszak európai történelmet elárasztotta az erőszak. Alig ötven év telt el az évszázadból, mikorra Európa túljutott két véres és kegyetlen világháborún, jó néhány genocídiumon – köztük a holocaust egyedi jelenségén –, és szinte általános gyakorlattá vált az emberek elhurcolása, ki- és áttelepítése.

Sok oka lehet annak, hogy így látjuk történelmünket, és bizonyára van ennek külsődleges, a történelemtől független oka is. Hiszen a lakosság erőszakos elűzése a háborús szintérré váló országokból, az etnikai, felekezeti üldözés már korábbi évszázadokban sem volt egyedi esemény. Csakhogy másként dokumentáltuk önmagunkat; a fényképek és filmfelvételek másféle realitást közvetítenek felénk. Naturalistább, mint bármely papírszagú leírás, egyértelműbb, mint akármely történeti forrás. De túl a dokumentálás módján, mégis úgy tűnik, hogy az első világháború után minőségi változásnak lehetünk tanúi. A korábbi háborús erőszak, felekezeti, etnikai alapon végrehajtott üldözés mellett és helyett a politika által tudatosan létrehozott, központilag irányított üldözés jelenségének lehetünk tanúi. A politika tudatosan alkalmazta a tömeges erőszakot önnön céljai elérésére.

Túl a „victimológián”

Gondolkodásunkba nem egyformán épültek be a XX. század egyes erőszakos történeti eseményei. Voltak, amelyekről megtörténtük után azonnal beszélni lehetett; de számos esetben sok-sok évvel, évtizeddel később hallathatták hangjukat az áldozatok. Közelítve szűkebb témánkhoz, a szovjet lágerrendszer áldozatai számára nem csupán maga az elhurcolás, a fogság, annak összes gyötrelme, a lelki és testi kínzás okozott mély sebet, de az is, hogy évekig hallgatniuk kellett. Magukba kellett zárni a múltat, nélkülözve a „kibeszélés” segítségét. De nemcsak a táborok „lakói”, hanem a rendszer valamennyi áldozata számára hallgatást parancsolt a politikai rezsim. Ebből kialakult a hallgatás – és az elhallgatás – kultúrája.

Nem csoda, hogy amikor már eljutottunk oda, hogy elkezdhattuk feltárni a közelmúltunkat, az áldozatok emlékei határozták meg a témával kapcsolatos történeti és társadalmi közbeszédet. Az áldozatok története nagyon fontos és elengedhetetlen része a szembenézésnek, hiszen enélkül szinte megközelíthetetlen az átélt tragédia és annak mélysége. Nem kérdőjelezzük meg a szenvedők szenvedését, de tény, hogy az áldozatok története végtelen narratív folyamattá változott. Az újabb és újabb áldozat-csoportok megjelenése egyre újabbakat inspirált arra, hogy feltárják történetüket. Így tovább bővítették az áldozatok palettáját, a szenvedések újabb és újabb bugyrait nyitották meg a kései szemlélő előtt.

Csakhogy az áldozatok története még nem ad magyarázatot a történész számára. Leírhatjuk a jelenséget és bemutathatjuk a szenvedés-történeteket, de mindez nem ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy önmagát civilizáltnak tekintett korunk hogyan is juthatott el idáig. Az a kor, amely a „modernitás” megteremtését tűzi zászlajára, hogyan eshetett ilyen mély morális szakadékba? Miközben a modernitás – többé-kevésbé – megjelenik technikai és társadalmi szinten; de ha az egyén történeteit vesszük számba, a tragédiák tömegét látjuk magunk előtt. Sőt, azok a totális diktatúrák, amelyek előszeretettel tekintették magukat a modernizáció élharcosainak, még hajlamosabbak voltak az erőszak alkalmazására...

Márpedig a történeti szemléletmódnak egyik lényeges eleme, hogy – hangsúlyozottan nem kisebbitve az áldozatok szenvedés-történetének egyediségét – magára a jelenségre mint történeti tárgyra keressen magyarázatot. Ilyen jellegű magyarázatok megalkotására már korábban is történtek kísérletek. Mindenekelőtt szembeötlő volt a totalitárius rezsimnek társadalom ellen elkövetett erőszakos cselekményeinek sokasága. Ebből persze logikusan jutott el a gondolkodás a náciizmus és a kommunizmus bűneinek számbavételéhez és azok ideológiai gyökeréig.

A történeti tények feltárása során azonban két tény szintén szembeötlött. Az egyik, hogy a táborok (munkatáborok, megsemmisítő táborok) nem csupán az

európai kontinensen jelentek meg a XX. század közeledtével.³³¹ Ebből kiindulva a tábor vált ennek a gondolkodásnak a központi elemévé, felismerve, hogy valójában nem csupán a totális államok használták a XX. században az elkülönítés és kényszermunkáltatás ilyen formáját. Másrészt viszont az is feltűnő, hogy Közép-Európa kiemelt jelentőségű helye volt ennek a véres színjátéknak.³³²

Csakhogya a tábor – legalábbis Közép-Európában – nem elég tág fogalom. Bár az „elhurcolás” végállomása általában egy tábor (kényszermunkatábor, megsemmisítő tábor), valójában azonban a történeti jelenség az *elhurcolással*, politikai szándékkal eltervezett *elűzetéssel* veszi kezdetét.

Elhurcolások évszázada?

Bár az Európán kívüli világban már korábban is megjelentek a táborok, ezen a kontinensen a „vagonok története” az első világháború végeztével született. Az első világháború végén jelentek meg az emberekkel telezsúfolt marhavagonok a közép-európai városok rendező pályaudvarain. Nem csak az akkor még egyedüli totális államban – a Szovjetunióban –, hanem a közép-európai térség államaiban is. Ez a tény azonban egy másik értelmezési lehetőséget nyit meg számunkra, hiszen ezek a demokratikusnak csak korlátozottan tekinthető, ám semmiképpen sem totális államok éppúgy alkalmazták a vagonokat az emberek át- és kitelepítésére, mint a diktatúrák.

Ennek a jelenségnek az értelmezése látszólag megint könnyedén azonosítható: a világháború után újjászerveződő Közép-Európában olyan határokat rajzolt újra a történelem, melyek több száz – a Magyar Királyság Kárpátokban húzódó határa esetén egyenesen ezer éve – léteztek. Az új államok politikai vezetői, a korszakban általánosnak tekintett nacionalizmus hatására nemzetállamokat akartak létrehozni, és ezért folyamodtak a lakosság erőszakos elűldözésének eszközéhez. A két említett jelenség együtteséből alakult tehát ki tömeges elűldözés mint a század új jelensége. Ezzel tehát megoldódni látszik a kérdés: a fő probléma a tiszta nemzetállamok megteremtésének célja.

Ha ilyen értelemben kiterjesztjük tehát vizsgálódásunk körét, akkor azt láthatjuk, hogy a ki- és áttelepítés nem függ szorosan össze az általunk ismert totális ideológiákkal. A magukat demokratának gondoló politikusok számára is elfogadhatóvá vált az a politika, amely végeredményben lakóhelyük elhagyására kényszerítette polgáraikat. Csak a kényszerítés még nem (mindig) rendőri erőkkel történt, hanem olyan cinikus jogszabályok megalkotásával és politikai környezet megteremtésével, amelyben az illető – sokszor személyes biztonságának érdekében – „önként” távozott. Olyan válasza van tehát szükségünk, amely

³³¹ KOTÉK, Joël–RIGOULOT, Pierre: A táborok évszázada. Fogva tartás, koncentráció, megsemmisítés. A radikális bűn száz éve. Bp., Nagyvilág é. n.

³³² Vö.: SNYDER, Timothy: Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin. London, Vintage Books, 2011.

valamiféleképpen képes megmagyarázni a jelenség egészét, vagy legalábbis jelentős részét.

A háborús gondolkodás változása

Részben a francia forradalom, de talán még inkább Napóleon megváltoztatta a háborúról alkotott elképzeléseket. A változást éppen egy katona, Carl Clausewitz foglalta össze. Halála után megjelent művében egyértelműen felvázolta a totális háború teóriáját. Egy olyan háborút, amely immár nem kizárólag a harctéren zajlik, hanem a háterszág megsemmisítését is célul tűzi ki, hogy az ellenséget megfossza az ellenállás *képességétől* is. Ahogy ő jellemezte, a modern háború „tág körben dúló párviadal”, amely immár nem korlátozódik a csatatérre.³³³

Ezzel egy időben, a XIX. század elején, jelesül a napóleoni háborúban tárul elénk az az új jelenség, amelynek lényege, hogy a hadviselő felek valamennyi állampolgárát ellenségként kezelik, nem csupán a reguláris fegyveres erők tagjait. Clausewitz végeredményben semmi egyebet nem tett, csak írásba foglalta kora elképzelését – az akkor éppen – modernnek számító háborúról.

A háborúról alkotott elképzelés megváltozását tovább súlyosbította a francia forradalom másik jelensége: a nemzet és a politikai elképzelés végtelenül szoros azonosítása. Mivel a hadviselő immár nem egyszerűen az állam, hanem a nemzet – ráadásul olyan nemzet, amely egy politikai célért küzd –, valójában az igazi ellenség nem egyszerűen a másik állam polgárainak összessége, hanem a másik nemzet minden egyes tagja.

Csakhogy azzal a ténnyel senki nem számolt, hogy az államok ugyan képesek lesznek a békekötésre egy esetleges konfliktus után, de az ellenségeskedő nemzet minden egyes tagjából nem lehet majd kitörölni az ellenséges indulatokat. A probléma Napóleon bukásával ugyan látszólag megoldódott, de egy évszázad múltán már felerősödve bukkant fel szerte Európában.

A háborús logika alkalmazása a politikára közelebb visz minket a probléma gyökeréhez, hiszen ezzel a politikai játszma valójában háborús játszmává alakul, ahol immár a háború – immár totális logikája – érvényesült. Mindez feltárja ugyan a jelenség cél-okát, azonban nem válaszol arra a kérdésre, miért tartották elfogadhatónak az eszköz alkalmazását a politikusok. Ez utóbbi kérdésre sokkal inkább az ideológiai válasz tűnik alkalmasnak, azonban az – mint fentebb láttuk – más okból nem elégséges.

A politika elbizonytalanodása

Napóleon bukása után az európai politika visszatért, vagy legalábbis megpróbált visszatérni a korábbi békés időkhöz. Majd’ egy évszázad elmúltával azonban újra ezek az elképzelések határozták meg a háborús – és egyre inkább a politikai – gondolkodást is. Talán sokan nem is értették, mi történt igazából,

³³³ CLAUSEWITZ: A háborúról. Bp., Atheneum, 1917. <http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/>

ahogy a mű magyar fordítója, br. Hazai Samu találóan megfogalmazta: „Clausewitz munkája *A háborúról* magyar fordításban 1892-ben látott napvilágot. Gondolom, hogy csak kevesen olvasták. Kár volt, mert ha foglalkoztak volna vele, a mostani nagy világháború természetét jobban lehetett volna megérteni.”³³⁴

Valóban, és az első világháború csupán megelőlegezte a másodikat. Ahogy az első világháború után, úgy 1944–45 telén újra menekülők tömege lepte el Közép-Európa útjait – csak a számuk növekedett sokszorosára. De a vagonok is üzemeltek. A haláltáborokba „nyugat” felé hurcolták az áldozatok tömegét, közben – a bevonuló Vörös Hadsereg nyomán – megjelentek a keletre induló szerelvények, zsúfolásig telve emberekkel. A jelenség Magyarországon különösen élesen tárul szemünk elé. A halálmenetek még vonulnak nyugatnak, mikor előbb Erdélyben, aztán Északkelet-Magyarországon is elindulnak a menetoszlopok keletnek.

A harcok befejeződése sem hozott megnyugvást. Csupán a célcsoportok változtak meg. A frissen újjászervezett magyar állam a svábok kitelepítésére használta fel a felszabaduló vasúti kapacitást,³³⁵ miközben a szomszédos országok állami politika szintjére emelték a magyarok etnikai alapú üldözését. Az elhurcolás, menekülés mindennapi életélménnyé vált...

II.

A fentebbi okfejtésben amellet próbáltunk érvelni, hogy valahol a XIX. század elején változott meg a politikai gondolkodás lényegi természete. Ez a változás több síkon, részben párhuzamosan, egymással dinamikusan összekapcsolódva következett be.

A forradalom

Látszólag a forradalmi gondolkodás – egészen pontosan az a jelenség, amit *akkor és ott* forradalmi gondolkodáson értettek – még önmagában nem jelentene problémát. Maga a forradalom mint politikai esemény egyszerűen a fennálló hatalom rendjének – akár erőszakos úton történő – megváltoztatásra törekszik. Azonban az „ancient regime” politikai szerveinek félreállítása után általában *már* nem marad olyan politikai szereplő – akár hivatalában maradó személy, akár testület –, amely rendelkezne a kellő jogalkotási felhatalmazással. Hiszen éppen ez volt a forradalom célja. Ugyanakkor a forradalmi politikai cselekvők *még* nem rendelkeznek világos és egyértelmű felhatalmazással. Nem egyértelmű, kinek az akaratát képviselik valójában?

Az így létrejövő legitimitáshiánynak borzasztó következményei lettek. Mivel a forradalmárok hatalma bizonytalan elveken és még bizonytalanabb felhatalmazáson nyugodott, két párhuzamos politikai lépésre kényszerültek.

³³⁴ Uo. 10.

³³⁵ BANK Barbara–ŐZE Sándor: A „német ügy”, 1945–53. A Volksbundtól Tiszalökiig. Bp., MNOÖ, 2005.

Egyrészt – legalábbis a politikai propaganda szintjén – kénytelen voltak egyértelműen egy absztrakt politikai cselekvőre hivatkozni. Ez lehetővé tette, hogy politikai állításaikat soha ne kelljen, de ne is lehessen verifikálni. Politikai-technikai szempontból rendkívül hatékony ez a módszer, hiszen az ellenzőik/ellenzékük politikai állításai is igazolhatatlanná váltak. Ugyanakkor lehetővé teszi, hogy politikai szándékaikat a közösség valamennyi tagjára nézve kötelezően követendő elgondolásként tüntessék fel. Így tehát kiterjesztik elképzeléseiket az állam, vagy legalábbis az általuk felügyelt terület valamennyi lakójára.

Ezzel azonban a politikai aktivitás új minőségét teremtették meg. A forradalomban a tömeg fejezte ki politikai szándékait – legalábbis a forradalmi vezetők véleménye szerint, ez azonban azzal a következménnyel járt, hogy a tömeg politikai nézetei egyre fontosabbá váltak. Mivel azonban a tömeg politikai állásfoglalása változékony, és befolyásolása ugyan lehetséges, de szintén nem megbízható, ezért a forradalom kénytelen az ellenőrzés mechanizmusait létrehozni. Ennek egyik eleme a politikai rendőrség, amely alkalmas arra, hogy az egyén szintjén kiszűrje a politikailag veszélyesnek minősülő gondolatokat. Azonban abban a pillanatban, amikor az elégedetlenség már olyan tömeges méretet ölt, hogy nem lokalizálható személyekre, automatikusan a terror alkalmazása marad az egyetlen járható út a forradalom vezetői számára, hatalmuk fenntartására. Ha azonban ezek az alattvalók nem kívánnak együttműködni, vagy feltételezik róluk az együttműködési szándék hiányát, azonnal fel kell lépni ellenük, tehát megindulhat az elhurcolás, a kényszerlakhely – akár egy tábor – kijelölése; és végül a fizikai megsemmisítés. Ezt a képletet nem csupán a jakobinus diktatúra valósította meg, hanem – szinte közismert az összefüggés – a bolsevik hatalomátvétel utáni rezsim is.

A másik politikai lépés, a háborús logika kiterjesztése a politikára. A korábbi évszázadokban voltaképp a politikai lépések a hatalom birtoklása körüli vitákból eredtek, mint a forradalom idején. Csakhogy ezek a viták – még ha időnként két trónörökös közötti fegyveres konfliktus formájában öltöttek testet – valójában inkább játszmák. Maga politika nem akar mindent maga alá gyűrni, nem totális – ahogy a háború sem az. Az ellenséges politikai szereplőt ellehetetlenítik, az ellenséges hadsereget szétszórják, és ezzel a kérdés már meg is oldódik.

A francia forradalom utáni időszakban azonban – ahogy azt korábban már Clausewitz kapcsán megállapítottuk – gyökeret eresztett az az elgondolás, hogy a háborúnak totálisnak kell lennie. A szemben álló felek minden tagja ellenség és így elpusztítandó tárgy. Ezt a megváltozott háborús gondolkodást – a bizonytalan legitimitású hatalom – kiterjesztette a politikára is.

A probléma a Napóleont követő restauráció során eltűnt. A restaurációt az a politikai elit hajtotta végre, amely még a forradalmat megelőző időszakban szocializálódott, és nem interiorizálta az új jelenséget. Egy évszázadra

prolongálódott a probléma. Csakhogy a XIX. század másféleképpen terjesztette ki a tömegre a politikusok hatalmát. A modern állam szinte észrevétlenül kezdte kiterjeszteni fennhatóságát a társadalmat érintő problémákra. Erre persze már a XVIII. századtól – az abszolutizmustól – megvolt a hajlandósága, csakhogy még nem álltak rendelkezésre a megfelelő eszközei.

Az első világháború ebben az összefüggésben mindenképp határkönek tekinthető. A korábbi évszázadok folyamatai kumulálódtak. A nemzeteket egyre nagyobb és nagyobb erőfeszítésre kellett sarkallni a háború folyamán, egyre határozottabban kellett kommunikálni, hogy az ellenséges nemzet, etnikai csoport, állampolgár irtandó és elpusztítandó. A totális háború megszülte azt a követelményt, hogy az állampolgár totálisan azonosuljon a háborúval, annak céljaival és így a politikusok minden egyes lépésével.

Ez viszont végzetes következménnyel járt, mert a háború végeztével nem lehetett egyszerűen lecsendesíteni a felkorbácsolt kedélyeket. Ha országok, dinasztiák, uralkodók csapnak össze, akkor végül a békét is közöttük kell megteremteni, az alattvalókat valójában mindez hidegen hagyja. Ráadásul a viszonylag kis létszámú hadsereg zömében hivatásos állománya számára végeredményben mindegy, hogy háború van-e, vagy béke. Amikor azonban már nemzetek harcolnak egymással, akkor az egyének képesek egymást akkor is ellenségnek tekinteni egymást, amikor az államok már nem. (Közbevetően meg kell jegyezzük, hogy a magyar történelem már a korábbi évszázadokban is megismerte a totális háborút. A hódoltság korának lezárultával a két nép (értsd a török és a magyar) nem is élt tovább semmilyen közösségben, az Oszmán Birodalommal együtt a török etnikum is hamar asszimilálódott, vagy inkább elmenekült.)

*

A magot tehát az első világháború előtt elvetették, majd az a kontinens „kollektív öngyilkossági kísérletének” tekinthető háború során felnövekedett. Az új hatalmi elit – még akkor is, ha egyenesen tagadták a forradalmat – voltaképp bizonytalan felhatalmazással kezdtek uralkodni. A totális államok mindezt tetézték a maguk forradalmi állameszményével, háborús gondolkodásával. Végül pedig kiterjesztették, mintegy iparszerűvé tette a népirtást.

De nem csak a bolsevikok vagy a nácik hatalma volt bizonytalan, hanem más újjá- és megszülető államok elitje is megfelelő felhatalmazás hiányában kezdett hozzá politikája megvalósításához. Hátuk mögött egy iszonyatos háború traumájával. Végeredményben a politika belső bizonytalansága vezetett oda, hogy ellenséget gyanítson ott is, ahol valójában nem volt, és könnyörtelen leszámolást folytatott mindenki ellen, akiről feltételezte lojalitásának hiányát. Ezen a ponton a fellépés fizikai mikéntje valójában már csak technika és szándék kérdésévé vált.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- KOTEK, Joël–RIGOULOT, Pierre: A táborok évszázada. Fogva tartás, koncentráció, megsemmisítés. A radikális bűn száz éve. Bp., Nagyvilág é. n.
- SNYDER, Timothy: Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin. London, Vintage Books, 2011.
- CLAUSEWITZ: A háborúról. Bp., Atheneum, 1917.
<http://mek.oszk.hu/13200/13240/pdf/>
- BANK Barbara – ŐZE Sándor: A „német ügy”, 1945–53. A Volksbundtól Tiszalökiig. Bp., MNOÖ, 2005.

A KÖTET SZERZŐI

Bocskor Andrea (Beregszász, 1978)

2002-ben szerzett diplomát a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol–történelem szakán, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolája Művelődéstörténeti programjának hallgatója. 2007-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára. Fokozatát 2011-ben szerezte meg, ezután a Főiskola Történelem-és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Intézet vezetője. 2013-ban PhD-fokozatát az Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézetében ukrainai tudományos fokozattá minősítették át, megszerezte a történelemtudományok kandidátusa címet.

Kutatási területe: imagológia, nemzetkép-kutatás, magyarságkép-kutatás, ukrán magyarságkép, ukrán–magyar kultúrdiplomáciai kapcsolatok.

2014-től az Európai Parlament képviselője.

Seres Attila (Szekszárd, 1975)

Az általános iskolát szülővárosában végezte el, majd Budapestre került, ahol a Veres Pálné Gimnáziumban érettségizett. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytatta történelem és orosz filológia szakpáron, 1999-ben történelem és orosz szakos egyetemi előadói és középiskolai tanári oklevelet szerzett. Doktori tanulmányait az ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszéken folytatta, doktori disszertációját 2006-ban védte meg. 1999-től 2003-ig a Magyar Országos Levéltári referense, 2003–2011 között az MTA Történettudományi Intézete tudományos munkatársa, 2011–2012-ben a Moszkvai Magyar Kulturális Központ tudományos igazgatóhelyettese, 2012–2015 között a Moszkvai Magyar Levéltéri Intézet vezetője. 2015-től ismét az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. A Magyar–Orosz Akadémiai Történész Vegyesbizottság tagja, a Magyar–Ukrán Akadémiai Történész Vegyesbizottság tudományos titkára, a Magyar–Bolgár Akadémiai Történész Vegyesbizottság alelnöke. Fő kutatási területe a magyar–szovjet politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok története 1917–1991 között.

Csiszár Imre (Hajdúnánás, 1979)

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 2006-ban végzett történelemtanár, 2008-ban etnográfus, néprajztanár szakon, egyaránt jeles eredménnyel. Egyetemi évei alatt specializáció keretében ismerkedett a hadtörténelemmel és a muzeológus szakma rejtelseivel. 2010-ben pedagógia szakot is végzett, de akkor már érdeklődése középpontjában a tudományos munka állt. Kutatásainak fő iránya a XX. századi magyar agrártörténethez

kapcsolódik. A második világháborút követő földosztás és a nem sokkal később kezdődő kollektivizálás mezőgazdaságra gyakorolt hatása mellett azonban behatóan foglalkozik a totális diktatúrák működésével és az 1950-es években elszabaduló állami terrorral. Szülővárosában, Hajdúnánáson 2011. november 3-án nyílt meg a Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény kiállítótermében *Kitaszítottak* címmel az az állandó történelmi kiállítás, amelynek létrehozásában és megszervezésében központi szerepet vállalt. 2015-ben sikeresen védte meg *Agrártermelés és agrártársadalom Hajdúnánáson az 1930-as évek második felétől az 1970-es évek végéig* című doktori értekezését. Jelenleg a Debreceni Egyetem Kollégiumi Igazgatóságát vezeti és a megkezdett kutatások által kijelölt úton haladva igyekszik mindig újabb ismeretekkel gazdagítani a hazai történettudományt. Eredményeit szakmai folyóiratokban folyamatosan publikálja és tudományos konferenciákon tartott előadásaiban rendszeresen ismerteti.

Fodor Gusztáv (Dercen, 1975)

Református lelkész, PhD hallgató. 1997-ben szerezte diplomáját, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán, lelkészi szakon. Elsődleges kutatási területe a szovjet egyházellenes politika erőterébe került Kárpátaljai Református Egyház 1944–1991 közötti szolgálatának feltárása. Az élő kárpátaljai református közösségek szellemi kincseit, és az évszázadok során kialakult egyházi szerepvállalást a pártállami diktatúra teljesen felszámolta. Kárpátalja szovjetizálása a zsarnokság mindenütt jelen való uralmát juttatta uralomra. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. remekművéből tudjuk, hogy a zsarnokságnak az a természete, hogy nemcsak a börtönökben, nemcsak a vallató szobákban, hanem a zsarnokság a mártírjaink sírjánál is ott áll, és jogot formál arra, hogy megmondja, hogy kik is voltak Ők. A málenkij robot alatt elhurcolt kárpátaljai református magyar férfiak tízezrei és a letartóztatott református lelkészek elleni koncepciók perek ítéletei ennek a zsarnoki állításnak a torz és a teljes igazságot nélkülöző szomorú bizonyítékai. Fodor Gusztáv Istentől kapott kötelességének érzi, hogy az igazság kimondásának tudományos igényével ellentmondjon a zsarnokságnak. Ötletgazdája és alapítója a 2015 decemberében Nagymuzsalyban megalakuló Narancsik Imre Kutatói Műhelynek, melynek legfőbb célja a kárpátaljai reformátusság közel 500 éves múltjának, egyház-, és gyülekezettörténetének tanulmányozása, illetve a vonatkozó kutatások segítése.

Ötvös István (Budapest, 1972)

2000-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, történelem–magyar nyelv és irodalom szakon. 2007-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában doktorált. 1999 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem, politológia és nemzetközi tanulmányok szakán tanít, 2013-tól a Jelenkortörténeti Tanszék tanszékvezetője. 2011-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen megbízott előadó. 2014-ben a Magyar Országgyűlés a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjává választotta. Kutatási területe az 1945–1990 közötti kommunista diktatúra, különös tekintettel a koncepciók perек, a cenzúra, a hadsereg és annak pártirányításának kérdése. 2006-tól a *Kommentár* folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.

Janek István (Budapest, 1970)

Történész, az MTA BTK Történettudományi Intézet munkatársa. Budapesten él és dolgozik. 2010-ben szerzett PhD-fokozatot a Pécsi Tudományegyetemen. Disszertációjának témája a szlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1939–1945 között. Kutatási területe a XX. századi Kelet-Európa és a kisebbségi-nemzetiségi kérdés története. Munkahelyén ezen belül és túlmenően több témakörrel is foglalkozott, ezek közül legfontosabbak a csehszlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1918–1956 között, illetve az első bécsi döntéssel kapcsolatos kutatásai. Ezekkel kapcsolatosan, több mint 30 publikációja jelent meg a *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Rubicon*, *BBC History* c. és más lapokban. Ezenfelül mintegy 20 publikációja jelent meg külföldi történész szaklapokban idegen nyelveken.

Ilyés Gábor (Kecskemét, 1971)

1996-ban a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán történelem–hittanári, majd 2003-ban a Debreceni Egyetemen történelem szakos tanári diplomát szerzett. 2003-tól a nyíregyházi Jókai Mór Református Általános Iskola történelem szakos tanára. 1999-től jelennek meg publikációi helytörténeti témában. Fő kutatási területei: Nyíregyháza emlékjeleinek története, a nyíregyházi és a megyei cserkészmozgalom története, a nyíregyházi római katolikus egyház története és a málenkij robot megyei vonatkozásai. 2013 októberétől a hetente megjelenő *Nyíregyházi Napló* hasábjain egy várostörténeti sorozatot publikál *Amiről az utcák mesélnek...* címmel. Várostörténeti kutatómunkáját 2005-ben Bencs László arany emlékéremmel, a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáját 2007-ben emléklappal, míg a magyarság épített öröksége megőrzésében végzett kimagasló munkáját 2008-ban Podmaniczky-díjjal ismerték el.

Köteles László (Kassa, 1957)

Helytörténész, kutató, 2010-től Bauer Edit EP-képviselő asszisztense.

Kutatási területei a XX. század regionális történelme, a málenkij robot a történelmi Abaúj-Torna megye területén, történelmi és kulturális értékvédelem az etnikai határokon túl (Szepesség, Sáros). 1992-től 2010-ig a Szlovák Parlament képviselője volt, és 1997-től a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok országos alelnöke. Fontos feladatának tekinti az értékvédelmet. Branyiszko alatt, Korontyon és Iglón sikerült megvalósítani az 1848-as honvédemlékműveket, valamint az 1848/49-es szabadságharcból származó honvédsír, vagy a volt honvédek sírjainak helyreállítását. Az első és a második világháborúban hősi halált halt magyar honvédek sírját folyamatosan számon tartják és gondozzák.

Lukáč Gábor (Királyhelmece, 1987)

Fiatal kutató, aki bodroközi kötődése révén szabadidejében annak történelmi eseményeit kutatja. Egyetemi tanulmányait a Komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának történelem–magyar nyelv és irodalom szakán végezte. Szakdolgozatában a bodroközi kisközség, Kistárkány 1945–1990 közötti történelmét írja le, melyben több témakört is felölel. Többek között foglalkozik a Kistárkányt is súlyos veszteségekkel érintő málenkij robottal, a község szövetkezesítésével, a falu közösségi, sport- és kultúrtörténetével, valamint nem utolsósorban a falut is érintő rendszerváltással. Az egyetem befejezését követően sem távolodott el a történészi munkától, hiszen rendszeresen foglalkozik faluja történetével, vezeti a település krónikáját, és jelenleg is kutatást végez többek között a málenkij robot témakörében is.

Dupka György (Tiszabökény, 1952)

Történész, kiadói főszerkesztő, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett Gulág-Gupvi kutató eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait a legutóbbi kétéves kiadott munkáiban összegezte (*Szolyva a mi Golgotánk*, 2012, „*Hova tűnt a sok virág...*”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezés megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelemtudományok doktori iskolájában *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható:

www.kmmi.org.ua Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/...> Legutóbbi szakmai elismerése: Lénárd Ödön Alapítvány arany Gulág-émlékérme(2017).

Szamborovszkyné Nagy Ibolya (Sárosoroszi, 1970)

1992-ben az Ungvári Állami Egyetem történelem karán végzett. Diplomázás után Ungváron, majd Nagyberegen dolgozott történelem–földrajz szakos középiskolai tanárként. 1999-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola óraadó, 2002-től rendes tanára lett. 2002-től az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kelet-Európa 19–20. századi története doktori programjában vett részt, majd 2011-ben szerzett PhD fokozatot. 2005-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, s egyben az intézmény Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója. Kutatási objektuma az 1945 utáni szovjet társadalomtörténet és oktatáspolitikai. Jelenleg mikrotörténeti kutatásokat végez Nagybereg település szovjet időszakának múltjából (a község társadalmát radikálisan átalakító deportálások, koncepciós perek, kolhozosítás tematikájában).

Molnár D. Erzsébet (Beregszász, 1979)

2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán diplomázott angol–történelem szakon, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában hallgatója, ahol 2015-ben szerzett fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Kutatóközpont munkatársa. Kutatási területe a málenkij robot kárpátaljai vonatkozásai, illetve a kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton (1944–1953).

Наукове видання

Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцького
при Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II

2017

**ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ,
МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ
Угорці та німці Карпатського басейну в таборах
військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу
(1944–1953 рр.)**

Редактори:

Молнар Д. Єлизавета – Молнар Д. Стефан

Відповідальний за випуск: *Орос І.*

Верстка: *Молнар Д. С.*

Дизайн: *Молнар Д. С.*

Коректура: *Гнатик-Рішко Марта*

Підписано до друку 25.03.2017 р. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 21,45. Формат 70х100/16. Тираж 200 прим.

Т-12 ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.). Матеріали міжнародної наукової конференції у м. Берегово, 17-20 листопада 2016 р. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 280 с.

ISBN 978-617-7404-36-0

Збірник включає матеріали міжнародної наукової конференції "ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.)", що відбулася 17–20 листопада 2016 р. у м. Берегове.

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)

ISBN 978-617-7404-36-0

9 786177 404360 >